

فصلنامه پژوهش های حقوقی قانون یار

License Number: 80025

Article Cod: W505023

ISSN-E: 6452-2588

تحلیل و بررسی هوش مصنوعی و تسلیحات خود مختار در پرتو حقوق مخاصمات مسلحانه

(تاریخ دریافت ۱۴۰۴/۰۳/۱۵ تاریخ تصویب ۱۴۰۴/۰۳/۳۰)

دکتر شراره زبردست^۱

استاد دانشگاه، پژوهشگر برتر کشور در حوزه هوش مصنوعی و حقوق بین الملل، داور بین المللی و داخلی
عضو انجمن نویسندگان کشور، دبیر تخصصی انجمن حقوق زن و کودک

یگانه سپهری خسروی

دانشجو کارشناسی حقوق

چکیده

در هفته گذشته در جهان، خبری به گوش جهانیان رسید که (شرکت ایلان ماسک) مجوز جاسازی تراشه ای به اندازه کمتر از یک میلیمتر در مغز انسان قرار گرفته است، این تراشه هوش مصنوعی که بر چند حیوان از جمله میمون و خرس آزمایش شده است که میمون توانسته است به زبان انگلیسی ده ها و بلکه صدها صفحه تایپ نماید؛ اطلاعات موجود در این تراشه بازایی و تحلیل کرده است و در طی آن از احساسات خود جملاتی همانند اینکه گرسنه هستم و به آب و غذا نیاز دارم یا موارد این چنینی را به مخاطبین خود انتقال داده است. این تراشه را در مغز یک معلول نخاعی جاسازی کردند که به وسیله ایجاد پل ارتباطی بین اعصاب و نخاع توانسته است سلامتی خود را باز یابد و به احتمال زیاد در مدت بسیار کم شاید از شش ماه تا یکسال طول نکشد و این تراشه به قیمتی مناسب به دست انسان رسد و در آینده ای نزدیک شاهد شگرفی بی نظیر در راستای تکنولوژی در تمام زمینه ها خواهیم بود علی الخصوص حقوق بین الملل مخاصمات مسلحانه که موضوع پژوهش ما را در بر می گیرد. با پیشرفت روز افزون تکنولوژی و فناوری هوش مصنوعی و کاربرد آن در عرصه های گوناگون از جمله نظامی شگرف بی نظیری را داشته است و یکی از مهم ترین نمودها این پیشرفت، توسعه به کارگیری تسلیحات خود مختار است.

واژگان کلیدی: هوش مصنوعی، حقوق مخاصمات مسلحانه، مسولیت کیفری، رباتیک

بخش اول: بررسی و شناخت تسلیحات خود مختار و جایگاه هوش مصنوعی رباتیک در صنایع نظامی

تسلیحات خود مختار به سامانه هایی اطلاق میشود که قابلیت انتخاب و درگیری با اهداف را بدون دخالت مستقیم انسان دارند و در این تسلیحات بر پایه الگوریتم های یادگیری ماشین، پردازش تصویری و تصمیم گیری مبتنی بر داده ها عمل میکند و برخی از سیستم ها تنها در مراحل خاصی از عملیات نظامی مستقل هستند (نیمه مختار) و برخی به طور کامل تصمیم گیری بدون دخالت انسان (کامل مختار) را انجام می دهند. نمونه هایی از سامانه های شامل پهباد های جنگی پیشرفته، رباتهای زمینی، سیستم دفاعی خودکار و مین های هوشمند هستند که در بسیاری از کشورهای در حال توسعه یا بهره برداری اند. هوش مصنوعی با ترکیب توانایی یادگیری، تحلیل سریع داده ها و تصمیم گیری خودکار، در صنایع نظامی تحولی بنیادین ایجاد کرده است و رباتیک نظامی به عنوان شاخه ای از مهندسی که به طراحی و تولید رباتهای جنگی می پردازد، امروزه نقش تعیین کننده ای در میدان نبرد دارد. ربات های نظامی از نظر طراحی میتوانند زمینی، هوایی یا دریایی باشند و با هدف کاهش تلفات انسانی، انجام عملیات خطرناک و افزایش دقت در حملات مورد استفاده قرار می گیرند، این رباتها در ترکیب با هوش مصنوعی توانایی اتخاذ تصمیم گیری را دارند که پیش تر صرفا در اختیار انسان بوده است اما همین استقلال عملکرد، مسوولیت پذیری و اخلاق جنگ را با مسال چالشی مواجهه ساخته است.

بخش دوم: بررسی اصل تناسب

یکی از اصول مهم حاکم بر حقوق بشر دوستانه اصل تناسب است که ریشه در حقوق عرفی دارد، اصل تناسب عامل محدود کننده در راهبری و اداره مخاصمات مسلحانه محسوب میشود که متضمن به موجب اصل تناسب که در حمایت از غیر رزمندگان و افراد عادی است ماده ۵۱ پروتکل الحاقی اول مورد تصریح قرار گرفته است حمله ای که انتظار می رود باعث تلفات غیر نظامیان، آسیب به غیر نظامیان، صدمه به اموال غیر نظامی یا ترکیبی از این موارد گردد و این خسارت زیاده بر مزیت عینی و مستقیم نظامی مورد انتظار باشد ممنوع است.^۱ دیوان بین المللی دادگستری نیز در قضیه سلاح هسته ای در نظریه مشورتی خود رعایت اصل تناسب در حمله را به عنوان یک قاعده ی عرفی پذیرفته و به آن استناد کرده است. بر اساس این قاعده تلفات و خسارات اتفاقی غیر نظامیان می تواند قانونی باشد اگر این خسارت بیش از مزیت عینی و مستقیم نظامی نباشد و قواعد دیگر رعایت شده باشد. تفسیر و اجرای این اصل بسیار پیچیده است و مستلزم این است که مورد به مورد نسبت به شرایطی که اغلب سریع تغییر می کند قضاوت کیفی صورت بگیرد که آیا تلفات غیر نظامیان بیش از مزیت نظامی مورد انتظار می باشد یا خیر، این ارزیابی نیز باید براساس اطلاعات معقول در زمان حمله باشد.^۲ بنابراین تناسب را نمی توان صریح و به طور مطلق تعریف کرد بلکه بستگی دارد به اوضاع و احوال و شرایط خاص هر حمله که باید مشخص کرد آیا آن حمله اصل تناسب را رعایت کرده است یا خیر.

^۱ - قربان نیا، ناصر (۱۳۹۰) حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ص ۱۷۵

^۲ - هنکرتز، ژان ماری و دوسوالدبک، لوئیس (۱۳۸۷) حقوق بین المللی بشردوستانه عرفی (ترجمه دفتر امور بین الملل قوه قضائیه و کمیته بین المللی صلیب سرخ)، تهران، انتشارات مجد، ص ۱۲۶

بخش سوم: اصل احتیاط

اصل احتیاط ارتباط تنگاتنگی با سایر اصول بشردوستانه دارد و از مولفه های اصلی اصل تفکیک در حقوق مخاصمات مسلحانه است که مهاجم در حمله باید احتیاط لازم را جهت به حداقل رساندن آسیب به غیر نظامیان و اموال غیر نظامی به عمل آورد. تکلیف به اعلام هشدار یا اخطار نسبت به حمله قریب الوقوع در اولین معاهدات راجع به حقوق مخاصمات مسلحانه مورد تصریح قرار گرفته است و تعهدات کلی بر احتیاط در حمله در آنها تدوین شده است. قبل از اینکه پروتکل الحاقی اول کنوانسیون ژنو ۱۹۴۹ به تصویب برسد تعهد به احتیاط در حمله مبتنی بر کنوانسیون های لاهه ی ۱۹۰۷ و ۱۸۹۹ و کنوانسیون های ژنو ۱۹۴۹ بود.^۱ اصل احتیاط در حمله در بند ۳ ماده ۲ کنوانسیون ۱۹۰۷ لاهه وضع شده و مقرر می دارد اگر به دلایل نظامی اقدامی فوری علیه اهداف دریایی یا نظامی واقع در شهر یا بندری بی دفاع ضرورت یابد و هیچ فرصتی نیز نتوان به دشمن داد در این صورت فرمانده نیروی دریایی باید تمامی تدابیر لازم را برای به حداقل رساندن صدمات به شهر به عمل آورد. این اصل در ماده ۵۷ پروتکل الحاقی اول گنجانده شده است و هیچ حق شرطی نیز نسبت به آن وارد نشده است.^۲

^۱ - قاسمی، علی و ویکتور بارین، چهاربخش (۱۳۹۰) رویه قضایی دیوان بین المللی دادگستری در خصوص دفاع مشروع پس از رویداد یازدهم سپتامبر ۲۰۰۱، مجله حقوقی بین المللی، نشریه مرکز امور حقوقی بین المللی ریاست جمهوری، سال ۲۸، شماره ۴۵، ص ۵۸

^۲ - هنکرتز، ژان ماری و دوسوالدبک، لوئیس (۱۳۸۷) حقوق بین المللی بشردوستانه عرفی (ترجمه دفتر امور بین الملل قوه قضائیه و کمیته بین المللی صلیب سرخ)، تهران، انتشارات مجد، ص ۶۳

بخش چهارم: مسوولیت حقوقی و کیفری در استفاده از تسلیحات خود مختار

مسوولیت دولت و افراد برای تامین و حمایت از حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه بین المللی یک امر ضروری است، بدون التزام به مسوولیت اقدامات پیشگیرانه و بازدارندگی نیز کاهش مییابد. در نتیجه حمایت از غیرنظامیان و قربانان جنایات جنگی نیز فرو خواهد کاست.

بند اول: مسوولیت حقوقی

شکی در این نیست که هر دولتی بابت نقض حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه در استفاده از هر گونه جنگ افزار رباتیک مسوولیت دارد، ولی در سلسله مراتب سازمانی و تولید و گسترش این جنگ افزارها طیف گسترده ای از افراد مانند برنامه نویسان نرم افزاری، تولید کنندگان، رهبران سیاسی، فرماندهان نظامی و متصدیان این جنگ افزارها ذی مدخل هستند و ممکن است در نقض حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه بین المللی مسوولیت داشته باشند.^۱ از آن جایی که جنگ افزارهای رباتیک یک ابزار هستند، انسانی که از این ابزار استفاده می کند یا نهادی که اجازه استفاده از آن را می دهد مسوولیت دارد. بنابراین استفاده از جنگ افزارهای رباتیک تحت شرایط غیر قانونی، این انسان یا نهادهایی که اجازه استفاده یا به کارگیری آن را داده اند در قبال آثار غیر قانونی آنها مسوولیت دارند. در حقوق بین الملل نیز دولتها در قبال رفتار اشخاص یا نهادهایی که از طرف یا با مجوز یا تایید آنها اقدام می نمایند مسوولیت دارند. مسوولیت دولت نه فقط در قبال کارکنان یا پرسنل دولتی مانند اعضای نیروی مسلح می باشد بلکه شامل افرادی که به دستور یا تحت هدایت یا کنترل دولت هستند مانند عاملان امنیتی

^۱ -Weizmann, Nathalie (۲۰۱۴) Autonomous Weapon Systems under International Law, p۲۱

یا نظامی خصوصی نیز می شود.^۱ به موجب ماده ۷ طرح مسوولیت بین المللی دولت مصوب سال ۲۰۰۱ کمیسیون حقوق بین الملل " رفتار ارگان دولتی یا شخص یا نهادی که مجاز به اعمال برخی اقدامات دولتی است به موجب حقوق بین الملل فعل دولت تلقی می شود مشروط بر آنکه آن ارگان، نهاد یا شخص در این سمت عمل کرده باشد، حتی اگر از حدود و اختیارات خود تجاوز کرده باشد یا دستورات را نقض کند."^۲ درمخاضات مسلحانه بین المللی مسوولیت دولت حتی فراتر می رود و همه اقداماتی که توسط افرادی که بخشی از نیروی مسلح را تشکیل می دهند ارتکاب می یابد را شامل می شود. بنابراین تمام عملیات های نظامی که به نیابت از دولت صورت می گیرد صرف نظر از اینکه در کجا حادث شده است یا در کجا آثار آن محقق بشود و مستقیماً به دولت قابل انتساب باشد، دولت در قبال آن مسوولیت دارد. ماده ۳ کنوانسیون ۱۹۰۷ لاهه در این زمینه مقرر می دارد " طرفین متخاصم که مقررات جنگ را نقض می نمایند و سبب خسارت می شوند در صورت مطالبه خسارت مسوول پرداخت غرامت می باشند.

بند دوم: مسوولیت کیفری

سکنه غیرنظامی و افراد غیرنظامی از حمایت کلی در برابر خطرات ناشی از عملیات نظامی برخوردار خواهند بود. سکنه غیر نظامی فی نفسه و نیز افراد غیرنظامی نباید آماج حمله

^۱ - Melzer. Nils (۲۰۱۳ and unmanned robots in warfare,) Human right implications of the usage of drones

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/۲۰۱۳/۴۱۰۲۲۰/EXPO-DROI_ET\(۲۰۱۳\)۴۱۰۲۲۰_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/۲۰۱۳/۴۱۰۲۲۰/EXPO-DROI_ET(۲۰۱۳)۴۱۰۲۲۰_EN.pdf)

^۲ - کمیسیون حقوق بین الملل سازمان ملل متحد، (۱۳۹۰) مسوولیت بین المللی دولت، (مترجم: علیرضا ابراهیم گل)

تهران، ناشر: موسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ص ۶۰

قرار گیرند. حملاتی که انتظار می رود به طور اتفاقی موجب صدمه جانی به افراد غیر نظامی، مجروح شدن آنها و وارد آوردن خسارت به اموال غیر نظامی یا مجموعه ای از آنها گردد که نسبت به مزیت های نظامی مشخص و مستقیمی که پیش بینی شده است زیاده از حد باشد ممنوع است. همچنین اموال غیر نظامی نباید هدف حمله قرار گیرد و حملات نظامی منحصر باید به اهداف نظامی محدود گردد. مواد ۵۱ و ۵۲ پروتکل الحاقی اول حمله به اهداف غیر نظامی و صدمات جانی و خسارت مالی به افراد غیر نظامی مسؤولیت کیفری در پی دارد. اصل مسؤولیت کیفری فردی در مورد جنایات جنگی یک اصل قدیمی از حقوق بین الملل عرفی است که قبلا در کد لیب و دستور العمل اکسفورد مورد شناسایی قرار گرفته است و از آن زمان به بعد در بسیاری معاهدات بشردوستانه تکرار شده است.^۱

کمیته بین المللی صلیب سرخ نیز در قاعده ۱۵۱ مسؤولیت کیفری فردی را به عنوان حقوق بشر دوستانه عرفی مورد تاکید قرار داده و مقرر داشته است "افراد در ارتکاب جنایات جنگی مسؤولیت کیفری بر عهده دارند". ماده ۲۵ اساسنامه دیوان کیفری بین المللی ۱۹۹۸ مقرر میدارد "دیوان مطابق این اساسنامه نسبت به جرائم اشخاص حقیقی صلاحیت خواهد داشت. هر کس مرتکب یکی از جرائمی که در صلاحیت دیوان است بشود، بطور فردی مسئول است و مطابق این اساسنامه مجازات خواهد شد. براساس این اساسنامه یک شخص مسؤولیت کیفری دارد و در ارتباط با جرمی که در صلاحیت دیوان است مجازات خواهد شد. هیچکدام از مقررات مربوط به مسؤولیت کیفری افراد که در این اساسنامه آمده است تأثیری بر مسؤولیت دولتها به نحوی که در حقوق بین الملل مقرر شده است، نخواهد داشت." ماده ۴۹ کنوانسیون

^۱ - هنکرتز، ژان ماری و دوسوالدبک، لوئیس، پیشین، ص ۷۷۶

اول ژنو ۱۹۴۹ نیز دولت های متعاقد را مکلف نموده است "کسانی را که متهم به ارتکاب یا آمر به ارتکاب هر یک از تخلفات عمده باشند مورد تعقیب قرار داده و آنها را از هر ملیتی که باشند تسلیم محاکم خود نمایند. همچنین می تواند در صورتی که مایل باشد آنها را طبق شرایط مقرر در قوانین خود برای دادرسی به یک کشور متعاقد دیگر که علاقمند به تعقیب آنها باشد تسلیم نماید."

نتیجه گیری

از آنجایی که هوش مصنوعی یک تکنولوژی و فناوری جدید در عرصه حقوق بین الملل میباشد سازمان ملل متحد بارها نسبت به تهدیدات ناشی از تسلیحات خود مختار هشدار داده است و در سال های اخیر مذاکراتی در چهارچوب کنواسیون برخی سلاح ها خاص برای محدود سازی یا ممنوعیت استفاده از این تسلیحات صورت گرفته اما تاکنون هیچ گونه توافقی صورت نگرفته است اما با این وجود سازمان های بین المللی منطقه ای، غیر دولتی، خواهان ممنوعیت کامل این فناوری از جمله سلاح کشتار جمعی میباشند و اما با این وجود بحث مسولیت حقوقی و کیفری تسلیحات خود مختار باز مانده است .

منابع و مآخذ

۱. حسینی، علیرضا (۱۳۹۹) حقوق بین الملل بشر دوستانه و مخاصمات مدرن، تهران، نشر میزان
۲. دانش پور، محمد رضا (۱۴۰۰) هوش مصنوعی و مسولیت کیفری در جنگ های آینده، مجله پژوهش حقوق عمومی، شماره ۴۵
۳. سازمان ملل متحد (۲۰۱۹) گزارش گروه کارشناسان درباره تسلیحات خود مختار
۴. موسوی، رضا (۱۴۰۲) چالش های حقوقی رباتهای قاتل، مجله حقوق بین الملل معاصر، شماره ۳۱
۵. زبردست، شراره (۱۴۰۲) ابعاد حقوقی مشروعیت سامانه های نظامی رباتیک در نظام بین المللی